

Pedagogická diagnostika

**Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky
Tomáš Kohoutek
kohoutek.t@gmail.com**

Organizace výuky v PS 2017

- 7. 10. 13:00 – 14:40
 - úvod, seznámení s obsahem předmětu, se zaměřením účastníků, výběr témat, zadání seminárního úkolu

- 21. 11. 13:00 – 16:40
 - vybrané téma, prezentace a rozbor seminárního úkolu (varianta kresba, metoda)

Cíle (v syllabu poněkud ambiciózní)

Studenti se seznámí

- s možnostmi a úskalími pedagogicko-psychologické diagnostiky,
- se zásadami práce s diagnostickými metodami,
- s užitím diagnostických metod
- velký důraz bude kladen na analýzu dětské kresby

Na konci kurzu bude student schopen

- využívat klinické metody (rozhovor, pozorování) a
 - testové metody (osobnostní dotazníky) k výzkumným účelům.
-

Literatura

- Čáp, J., Mareš, J. (2001). Psychologie pro učitele. Praha: Portál.

(klíma školní třídy, klíma školy)

- Svoboda, M., Krejčířová, D., Vágnerová, M. (2009). Psychodiagnostika dětí a dospívajících. Praha: Portál.

(nároky kladené na metody, etické otázky, konkrétní nástroje)

- Miovský, M. (2006). Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada.

(pozorování, rozhovor)

- Studijní materiály, aktualizace dle dohody
-

Požadavky pro absolvování

- Aktivní účast
 - Seminární úkol (varianty)
 - Kresba a pokus o analýzu – formulaci výsledků (možnosti: kresba postavy tužkou a diagnostika vývojové úrovně; kresba rodiny nebo začarované rodiny a pokus o úvahu o sociálním kontextu života autora; kresba dětí ze specifických skupin...)
 - popis problému, řešení s pomocí diagnostiky; formulováno jako kazuistika psaná z pozice pedagogického pracovníka nebo „objednávka“ pro psychodiagnostika z téže pozice
 - návrh metody (dotazník, osnova rozhovoru, sociometrická technika formou hry...)
-

Osnova

- Diagnostická činnost a diagnostická metoda; předmět a subjekt diagnostiky, vztah pedagogické a pedagogicko-psychologické diagnostiky
 - Hlavní kategorie proměnných v diagnostice
 - Zásady práce s diagnostickými metodami
 - Užití diagnostiky v praxi; cíle a postupy, strategie
 - Základní vlastnosti testů
 - Klasifikace diagnostických metod
 - 1) Klinické metody:
 - a) Pozorování
 - b) Rozhovor (fáze rozhovoru, techniky vedení rozhovoru, technika kladení otázek, technika jednoduché akceptace, technika zachycení a objasnění, technika parafrázování, technika interpretace, technika ujištění, technika používání pomlky, registrace rozhovoru, anamnéza)
 - c) Analýza spontánních produktů - dětská kresba a možnosti jejího využití v diagnostice
 - 2) Testové metody - co lze měřit testem? Reliabilita a validita testu. Jak interpretovat testové nálezy
-

Témata (upraveno)

- ❑ 1. Diagnostika jako obor, pedagogicko-psychologická a pedagogická diagnostika: vztahy a trendy
 - ❑ 2. Cíle ped. diagnostiky, obvyklé oblasti – „Proč diagnostika nevede vždy k diagnóze“
 - ❑ 3. Objekt a subjekt diagnostiky; v jaké roli se můžeme s diagnostikou setkat (– „od managera po oběť“), „formalizovaná“ a „neformální“ diagnostika
 - ❑ 4. Diagnostické postupy a metody – kvalitativní postupy (pozorování, rozhovor, analýza produktů...), kvantitativní/„metrické“ postupy
 - ❑ 5. Diagnostika jednotlivce, skupiny, procesu, vlastní diagnostika
 - ❑ 6. Diagnostické metody a nároky na ně kladené – standardizace, validita, reliabilita
-

Charakteristické (nebo ideální?) rysy pedagogické diagnostiky

- ❑ **komplexnost** - projevy žáka je třeba interpretovat v kontextu vnějších vlivů (rodina, společnost, škola, osobnost jedince)
 - ❑ **respekt** k dosavadnímu individuálnímu vývoji žáka - postupy jsou plánovány tak, aby odpovídaly dané úrovni dítěte bez ohledu na jeho kalendářní věk
 - ❑ **vědomí dlouhodobosti** procesu - jde vždy o sled kroků, na základě diagnózy volí pedagog optimální metody, které se mohou v průběhu vývoje žáka měnit
 - ❑ sledování **validity** diagnostických testů - testy a zkoušky musí diagnostikovat jev, na který jsou zaměřeny
 - ❑ zajištění **reliability** - určitý příznak musí být měřen s takovou přesností, aby bylo jisté, že tentýž příznak se projeví i s určitým časovým odstupem
 - ❑ záruka **objektivity** - při diagnostice je třeba minimalizovat subjektivní postoje pedagoga, který by neměl podlehnout např. negativnímu očekávání
- (dle Průchy, 2009)
-

Diagnostika jako disciplína a diagnostická činnost

- Pedagogická **disciplína** zabývající se otázkami diagnostikování subjektů převážně ve školním prostředí. Formuluje teorii pedagogického diagnostikování a způsoby interpretace pedagogických diagnóz. (Průcha, Walterová, Mareš 2003) Pedagogickou diagnostiku provádí pedagog ve třídě a v případě potřeby speciální pedagogové a psychologové v pedagogicko-psychologické poradně.
- Diagnostikou rozumíme **poznávání, analýzu, interpretaci a hodnocení edukační reality**, převážně se zaměřením na jednotlivce, popř. v kontextu skupiny. Zabývá se aktuálním výkonem jedince a analyzuje ho v souvislosti s osobnostním vývojem a vnějšími vlivy, jež na tento vývoj spolupůsobí. Na základě získaných údajů zahajuje bezprostřední intervenci, navrhuje použití dalších metod a postupů a vypracovává individuální vzdělávací plán. Směřuje k maximálnímu uspokojování žákových vzdělávacích potřeb. (Průcha, 2009)

(Fišerová, H. – portál RVP, 2012)

Pedagogická a pedagogicko-psychologická diagnostika

- Rozvoj PD u nás výraznější od 60. let v souvislosti s rozvojem pedagogicko-psychologického poradenství
 - Některá pojetí považují PD spíše za klasickou PPD aplikovanou v pedagogické praxi (Hrabal, 2002)
 - Otevřená pak ale zůstává otázka rozdílných cílů, kompetencí, ale i metod
 - Široká definice: „(P.d. je) *speciálně pedagogická disciplína, která se zabývá objektivním zjišťováním, posuzováním a hodnocením vnějších a vnitřních podmínek i průběhu a výsledku výchovně vzdělávacího procesu. Na základě těchto zjištění jsou potom vyslovovány prognostické úvahy a navrhována pedagogická opatření*“ (Chráska, 1998).
-

DIAGNOSTIKA

□ „Diagnostics“ vs. „assessment“

- v lékařství chápána jako klasifikace, zařazení jevu do určité třídy. V psychologii a pedagogice nejde jen o zjišťování abnormit, ale o rozpoznávání kvality a úrovně některých psychických funkcí, zjišťování individuálních zvláštností.
 - Označení „diagnostika“ může být tedy dokonce zavádějící, jde-li o záměnu za „labelování“; „assessment“ (posuzování) je po stránce obsahu patrně výstižnější termín (!!assessment vs. rating)
- Další pojetí „diagnostiky“ – reflexe; sebereflexe; sledování normálního vývoje; identifikace silných stránek; východiska pro prognózu, pro prevenci...
-

Diagnostika vs. labeling

Odbornou pedagogicko psychologickou diagnostiku osobnosti dětí, mládeže i dospělých nesmíme zaměňovat s **labelingem**, což je subjektivistické štítkování, etiketizování a nálepkování osobnosti, které často stigmatizuje postižené jedince na dlouhou dobu. (*rváč, lenoch, trojkař, mentál, sociál, zbohatlík*).

ONDREJKOVIČ, P. *Socializácia v sociologii výchovy*.
Bratislava: Veda, 2004.

Zaměření pedagogické diagnostiky (dle Zelinkové, 2001)

a) d. normativní

- Výsledek diagnostikování je srovnáván s výsledky reprezentativního vzorku celé populace v určitých zkouškách. Zjišťuje, zda žák a jeho výkony jsou srovnatelné s většinou populace stejného věku. *Např. posuzování možnosti dalšího studia.*

b) d. kritériální

- srovnávání s vnějšími měřítky, s objektivně vymezenými úkoly. Zvládá - nezvládá dítě osobní hygienu? Zvládá - nezvládá násobilku? Zkoušky vycházejí z analýzy určité dovednosti a směřují k určení úrovně, na níž se dítě nachází.

c) d. individualizovaná

- Neužívá žádné srovnávání, ale sleduje postup a dosaženou úroveň za určitý časový úsek. Je předpokladem pro pozitivní motivaci k dalšímu snažení, rozvoji. Je velmi potřebná u méně úspěšných nebo jakýmkoliv způsobem znevýhodněných dětí. Správně stanovená diagnóza může předejít vzniku možných problémů ve vývoji.

d) d. diferenciální

- Slouží např. k rozlišení stávajících a přetrvávajících obtíží, které mohou mít stejné projevy, ale různé příčiny.
-

Důraz v PD...

- Úzce vymezený: výkon (výsledky)
 - Podmínky výkonu: osobní - schopnosti, styl, specifická znevýhodnění...
 - Podmínky sociální (rodina, třída, škola)
 - Interakce

 - **Zdánlivě méně významné důrazy: účel diagnostiky, „subjektivní stránka“ onoho „objektivního procesu“**
-

Přístupy (obdobně jako v dg.psychoické a pedagogicko-psychoické)

- Individuální (kazuistický) + testový (metrický, statistický)
 - Zaměření na jednotlivce – skupinu – interakci, jev, proces
 - Zaměření na sebe a na druhé
 - Zaměření na úzce vymezený problém a na kontext
 - Kvalitativní + kvantitativní
 - Praktický, zaměřený na intervenci + výzkumný
-

-
- Diagnostický proces začíná tím, že si uvědomíme, ŽE chceme diagnostikovat (co a proč) – pak následuje otázka JAK.
 - (Nebo dokonce tím, že si uvědomíme, že už diagnostikujeme)
-

Postupy – míra obecnosti

- ❑ **METODOLOGIE:** obor, který se zabývá principy, tvorbou i aplikací metod; případně širší vymezení určitého přístupu (např. kvantitativní, kvalitativní metodologie...)
 - ❑ **METODIKA:** koncepce práce – např. metodika provádění výzkumu, metodika zjišťování výslytu problémů (skrining...)
 - ❑ **METODA:** typ konkrétního postupu – např. rozhovor, dotazník, test...
 - ❑ **KONKRÉTNÍ „NÁSTROJ“** – konkrétní test, schéma rozhovoru, diagnostické situace – např. i hra...
-

METODA

- ❑ Představuje zcela **konkrétní cestu**, způsob, nástroj, pomůcku k řešení **dílčího** odborného, vědeckého, vědeckého výzkumného či experimentálního problému.
 - ❑ Metody jsou specifické dle jednotlivých věd - **teoretické** (např. analýza, syntéza) a **empirické** (např. výkonové). Odpovídají na otázku „jak“.
 - ❑ V psychologii je tradiční dělení metod na **psychometrické** (testové) a **klinické** (např. rozhovor). *Toto rozlišení má řadu paralel i v pedagogice.*
-

Metody

- **pozorování** - jedna z nejvýznamnějších metod pedagoga, umožňuje získat údaje za delší časové období, sledovat reakce na odlišné události v ~~bezprostředním kontextu školní reality~~
- **anamnéza** - je předpokladem pro respektování dosavadního individuálního vývoje dítěte, rodinná anamnéza shromažďuje údaje o rodině, osobní anamnéza zachycuje údaje o vývoji jedince nutné k pochopení jeho současného stavu
- **rozhovor** - poskytuje bezprostřední odpovědi, odhaluje aktuální prožívání žáka (rodíčů), pedagog může využít i strukturovaný rozhovor (vhodně sestavené otázky směřující k řešení určitého problému)
- **dotazník** - pokud umožňuje výběr z předem formulovaných odpovědí, umožňuje lepší zpracování, volné odpovědi mají naopak autentickou hodnotu (závisí ovšem na schopnosti respondenta vyjádřit se)
- **didaktické testy** - druh zkoušek, které se skládají z různých úkolů, standardizované testy mají jasný způsob zadávání a vyhodnocují se pomocí stanovených kritérií, nestandardizované testy jsou méně náročné na vyhodnocení, mohou mít ale nižší validitu
- **sociogram** - pomocí otázek kladených žákům postihuje klima ve třídě a vztahy mezi žáky
- **analýza prací žáků (žákovské portfolio)** - ukazuje úroveň osvojení učiva, odráží kvalitu práce učitele
- **analýza pedagogické dokumentace** - s její pomocí si lze lépe uvědomit širší rámec výuky
- **hra** - významný diagnostický prostředek, sledujeme výběr her, uplatnění fantazie, soustředění, motoriku, úroveň komunikace, sociální kontakty (Průcha, 2009)

Vlastnosti metod, nároky kladené na metody

Pro každý typ výzkumu:

- **Validita:** *platnost*; metoda zjišťuje to, co má zjistit, to, co tvrdí, že zjišťuje; poskytuje pravdivé informace

Zvláště pro kvantifikované metody:

- **Reliabilita:** spolehlivost; metoda měří stabilně (pokaždé stejně) a konzistentně (vždy stejný jev) – „zjišťuje jednu věc a stále totéž“
- **Objektivnost:** míra nezávislosti použité metody na osobnosti uživatele
- **Standardnost:**
 - požadavek, aby metoda byla používána u různých osob za podmínek pro všechny osoby stejných (standardní administrace)
 - Existence *norem*, které umožňují porovnání výsledku s populačním vzorkem (standardizace)

Etické otázky spojené s diagnostikou

- Univerzální zásada „primum non nocere“ (především neškodit)
- Uvědomit si, že diagnostika může
 - Zasahovat do soukromí toho, kdo je diagnostikován, narušovat je
 - Ovlivňovat jeho další možnosti (např. didaktické testy v přijímacím řízení)
- Nároky na **vlastnosti diagnostických metod** i omezení týkající se toho, **kdo může** s metodou pracovat a interpretovat výsledky, mají předcházet právě etickým lapsům a poškozování klientů
- U metod, které se ptají na citlivá témata (např. zaměstnanec školy hovoří o své spokojenosti s kroky vedení školy) je třeba zajistit nepostížitelnost za tyto názory (např. důsledně anonymní podoba šetření)
- Individuální šetření u nezletilých podléhá nutnosti informovaného souhlasu rodičů
- ~~Výsledky vyšetření je třeba považovat za citlivé údaje~~